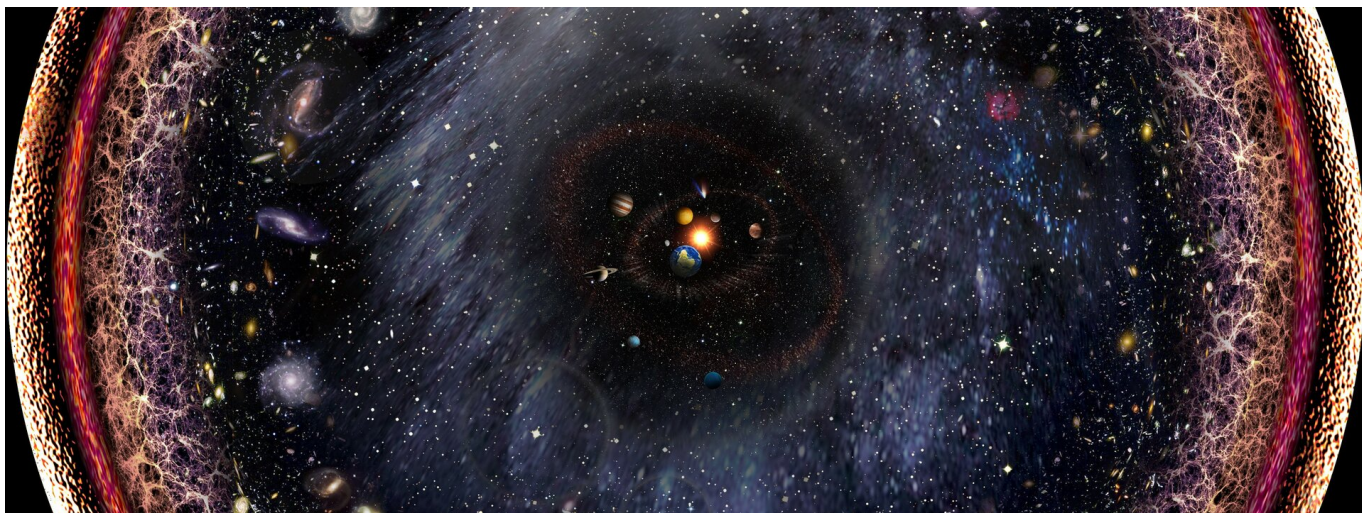

Status ontyczny rzeczywistości – monizm i pluralizm

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Status ontyczny rzeczywistości – monizm i pluralizm

Źródło: Pablo Carlos Budassi, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

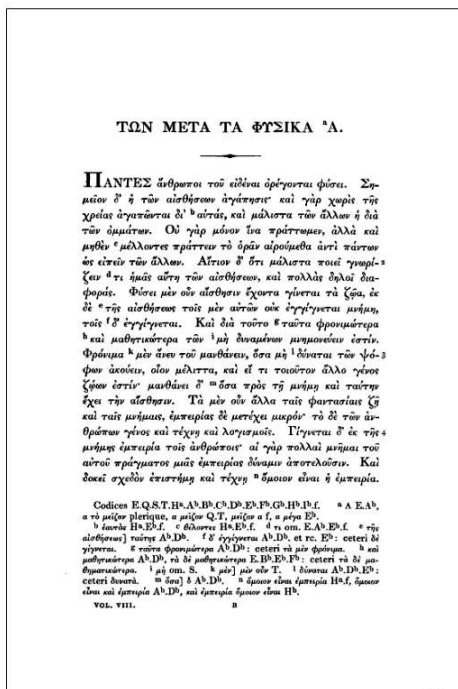
Spór na temat statusu ontycznego rzeczywistości należy do najstarszych sporów naukowych. Rozpoczął się wraz z filozofią, stanowiąc jedno z pierwszych jej zagadnień i w zasadzie toczy się do dziś, w formie złożonych i bardziej szczegółowych rozważań z zakresu fizyki. Jednak co dokładnie mamy na myśli, mówiąc o statusie ontycznym świata? Czym są monizm i pluralizm oraz dlaczego stanowią najstarsze odpowiedzi na pytanie o sposób funkcjonowania rzeczywistości?

Twoje cele

- Dowiesz się, czym jest ontologia.
- Zdefiniujesz monizm i pluralizm.
- Przeanalizujesz pojęcie *arche* na wybranych przykładach.
- Porównasz koncepcje filozoficzne głównych greckich materialistów.
- Prześledzisz filozoficzny spór między monizmem a pluralizmem.

Czym jest ontologia?

Ontologia należy do sześciu klasycznych dyscyplin filozoficznych. Chociaż dopiero w XVIII w. wystąpiła jako osobna [dziedzina filozoficzna](#), posiadająca swoją nazwę i zakres badań, to zagadnienia, jakie bada, są tak stare, jak sama filozofia. Wskazuje na to już jej nazwa, którą wywodzimy od greckiego *to on*, znaczącego tyle co „byt” (przedmiot, rzecz). Niektórzy badacze wskazują na podobieństwo jej nazwy do wyrazu *ousia*, czyli „substancja”, zdaje się jednak, że jest to zbyt daleko idąca interpretacja, gdyż pojęciem substancji na płaszczyźnie filozofii zajął się fachowo dopiero Arystoteles, natomiast kwestia bytu była analizowana już przez pierwszych filozofów, cztery wieki wcześniej.

Metafizyka rozumiana jako nauka wykraczająca poza zagadnienia fizyczne wywodzi się oczywiście od Arystotelesa. Stagiryta nigdy nie napisał żadnego traktatu, który systematycznie wykladałby jej zagadnienia, jednak w wyniku szczęśliwego zbiegu okoliczności przetrwały jego notatki na ten temat, sporządzone na potrzeby wykładów. Dziesiąty bądź jedenasty scholarcha (dyrektor) jego Licejonu opracował je na nowo i nadał im tytuł *Ta meta ta phisika* (*Metafizyka*), mimowolnie nadając nazwę tej dyscyplinie filozoficznej, której były poświęcone

Źródło: Pierwsza strona „Metafizyki” Arystotelesa z wydania z 1837 roku, domena publiczna.

W myśl definicji ontologia bada możliwości i sposoby zaistnienia wszelkiego bytu. Zajmuje się więc powodami zaistnienia danego przedmiotu, sposobem jego istnienia, pierwotnymi właściwościami, ukazywaniem go w czasie i przestrzeni itp., krótko mówiąc – ontologia odpowiada na pytanie: „dlaczego i jak istnieje to, co istnieje?”

Wspomnieliśmy, że należy ona do sześciu klasycznych dyscyplin filozoficznych, a więc tych dziedzin filozofii, które do dziś stanowią filozofię szeroko rozumianą. W tym znaczeniu bywa utożsamiana z metafizyką. Metafizyka również ma rodowód antyczny, a jej nazwę zawdzięczamy tytułowi, jaki nadano dziełu Arystotelesa. Greckie *ta meta ta physika* odwołuje się do spraw znajdujących się niejako „poza” fizyką czy „ponad” fizyką, a zatem wykraczających poza nauki fizyczne, które tłumaczą wszelkie zagadnienia świata przyrodniczego.

Jako że przynajmniej od XVIII wieku trwają spory o to, jaka jest relacja pomiędzy ontologią (która bada sposoby istnienia wszystkich bytów) a metafizyką (która rozważa rzeczywistość, a więc ogół bytów jako całość),

przyjęło się nie traktować tych nauk jako osobnych dziedzin filozoficznych, lecz wręcz rozważać ich zagadnienia wspólnie, a nawet używać ich nazw synonimicznie.

Status ontyczny rzeczywistości a początki filozofii

Pytanie o status ontyczny danej rzeczy jest niczym innym jak pytaniem o to, w jaki sposób istnieje i w ogóle jest możliwa dana rzecz. Jeżeli więc pytamy o status ontyczny czegoś, to po prostu – mówiąc kolokwialnie – zaczynamy owo „coś” rozważać na płaszczyźnie ontologii. Można wręcz powiedzieć, że właśnie od tego pytania rozpoczyna się jońska filozofia przyrody. Greccy myśliciele (nienazywani wtedy jeszcze filozofami) dochodzą do wniosku, że nie satysfakcjonuje ich religijne i mitologiczne tłumaczenie rzeczywistości. Starają się więc badać ją w sposób empiryczny i racjonalny, inicjując filozofię, która z kolei, wraz upływem dekad i stuleci, doprowadzi do powstania szeregu autonomicznych, szczegółowych nauk.

Jak wiemy, pierwszeństwo pod tym względem dość powszechnie przyznaje się Talesowi z Miletu, gdyż ten, odrzuciwszy religijno-mitologiczne wyjaśnienia, zaczął jako pierwszy poszukiwać *arche*. Stwierdzenie, iż „woda jest zasadą wszechrzeczy”, brzmieć może dziś banalnie, jednak w czasach, gdy żadna nauka jeszcze nie istniała, postawienie takiego stwierdzenia i próba tłumaczenia za jego pomocą wszelkich zjawisk zachodzących w świecie wymagały geniuszu. Oczywiście za Talesem poszli inni, zwłaszcza przedstawiciele historycznie pierwszego nurtu filozofii, a więc jońscy filozofowie przyrody.

Pamiętamy również, że dwie pierwsze fazy greckiej filozofii skupiały się na zagadnieniach związanych z *physis*, czyli całością świata fizycznego, a filozofowie albo nadawali swoim dziełom nazwę *Peri Physeos*, czyli tyle co *O przyrodzie*, *O naturze*. Rozważanie zagadnień statusu ontycznego rzeczywistości (świata, natury, przyrody – w zależności od tego, jak będziemy chcieli przełożyć starogreckie *Physeos*) **immanentnie** wpisuje się w tematykę zarówno jońskich filozofów przyrody, jak i bezpośrednio nawiązujących do ich myśli wczesnych materialistów: Demokryta z Abdery, Anaksagorasa z Kladzomen i Empedoklesa z Agrygentu.

Istotną różnicą pomiędzy tymi dwoma wczesnymi fazami greckiej filozofii jest to, że przedstawiciele pierwszej z nich, jako osoby, które w ogóle zainicjowały filozoficzny namysł, rozpoczynały swą pracę od zera, przedstawiciele drugiej zaś mieli już do dyspozycji osiągnięcia poprzedników. Filozofowie jońscy skupiali się więc głównie na samym pojęciu *arche*, kierując swe wysiłki ku temu, aby je wskazać i opisać. Wcześni materialisci mogli natomiast poświęcić więcej uwagi na analizy dotyczące tego, jak funkcjonuje świat – jakie konkretne mechanizmy w nim zachodzą i na czym polegają. Różnica jest kolosalna, a przy tym udowadnia tezę o ciągłym rozwoju filozofii.

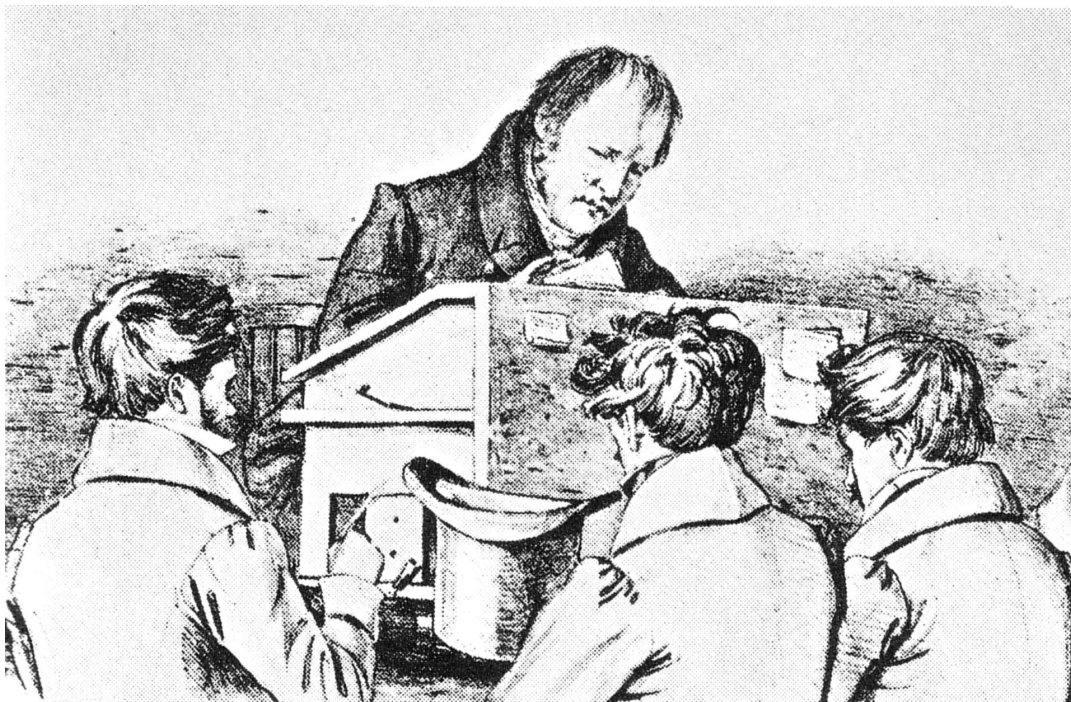

W tej lekcji z oczywistych względów ograniczamy się tylko do pierwszych dwóch faz greckiej filozofii, a przy tym pomijamy rozwijające się równoległe do nich ruchy – pitagorejski i elejski, gdyż nie mają nic wspólnego z omawianymi zagadnieniami. Pitagorejczycy uznali za *arche* abstrakcyjną liczbę, eleaci zaś w ogóle nie wskazywali *arche*, przez co dorobek obu nurtów zasadniczo wykracza poza rozważane tutaj kwestie
Źródło: Rafael Santi, *Szkoła Ateńska (fragment)*, 1509–1511, domena publiczna.

Monizm i pluralizm

Intuicyjnie monizm kojarzy nam się z czymś pojedynczym, a pluralizm – z wielością. Jest to intuicja jak najbardziej trafna, gdyż źródłosłowu pierwszego z tych pojęć można się doszukiwać w greckim *monos*, oznaczającym właśnie coś pojedynczego, natomiast źródłosłów drugiego pojęcia odnajdujemy w łacińskim *plures*, mającym znaczenie wielości, mnogości, dużej ilości. Odnosząc zaś oba pojęcia do kwestii ontologii, uzyskujemy dwie skrajnie odmienne koncepcje rzeczywistości.

Monizm ontologiczny zakłada substancjalną jednorodność świata. Oznacza to, że przyjmujemy zasadę, w myśl której wszystkie byty (substancje, przedmioty, rzeczy), których ogół tworzy świat, są zasadniczo takie same. Jakościowo nie różnią się więc od siebie, zmienna jest tylko ich ilość, drugorzędne właściwości itp. Przykładowo: Tales, głosząc, iż woda stanowi *arche*, stworzył koncepcję monistyczną, w myśl której woda jest zasadą wszelkiej rzeczywistości, a nawet gwarantem życia. W przypadku monizmu cała, różnorodna rzeczywistość jest w swej podstawie i zasadzie jednorodna – taka sama.

Zdaniem Georga Wilhelma Friedricha Hegla (1770–1831) nie istnieje żaden zewnętrzny, zmysłowy i materialny świat, tylko nasze własne wrażenia tego świata, które filozof nazywa ideami. Sprawia to, że jedyny dostępny naszemu poznaniu świat to świat, jaki mamy w swoim umyśle. Taki pogląd nazywamy w filozofii monizmem idealistycznym.

Źródło: Franz Kugler, *Friedrich Hegel ze studentami*, 1828, domena publiczna.

Pluralizm ontologiczny, jako skrajne przeciwieństwo monizmu, zakłada substancjalną różnorodność świata. Oznacza to, iż przyjmuje zasadę, w myśl której wszystkie byty (przedmioty, rzeczy, substancje), których ogół tworzy świat, są zdecydowanie różne. Pomiędzy zasadami i tworam, leżącymi u podstawy istnienia i funkcjonowania rzeczywistości, zachodzą więc istotne różnice jakościowe. Zatem w pluralizmie o różnorodności istniejących rzeczy (bytów, przedmiotów, substancji) świadczy różnorodność tworzących je elementów składowych. Kwestią otwartą pozostaje zaś odpowiedź na pytanie o to, ile istnieje tych podstawowych i jakościowo różniących się od siebie „elementów składowych”. Dla przykładu: Empedokles wskazywał, że cztery żywioły (ogień, woda, ziemia, powietrze) to cztery „elementy” rzeczywistości, które rzadko występują

Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646–1716) był autorem systemu filozoficznego zwanego „monadologią”. Zgodnie z jego założeniami rzeczywistość składa się z monad różnego rodzaju, które możemy grupować pod względem doskonałości – od przedmiotów nieożywionej przyrody, poprzez zwierzęta, rośliny, aż po samego

w stanie czystym, a najczęściej łączą się w zróżnicowane struktury, tworząc ogół istniejących rzeczy. Z kolei Anaksagoras zakładał, że „zarodników” (czyli tych podstawowych składników rzeczywistości)

musi być nieskończenie wiele. Jeśli bowiem jedząc chleb odżywiam swe mięśnie, krew, serce, mózg, włosy, paznokcie itd., to w chlebie znajdują się zarodniki mięśni, krwi, serca, mózgu, włosów, paznokci itd. Rozważając podobne zależności w każdym możliwym przypadku, doszedł do zasady, która wyraża się w maksymie „wszystko jest we wszystkim”, a liczba zarodników zdaje się być nieskończona.

Boga (monadę najwyższą i najdoskonalszą). Pogląd tego rodzaju możemy uznać za przykład pluralizmu spirytualistycznego (duchowego).

Źródło: Autor nieznany, *Gottfried Leibniz*, XVIII, domena publiczna.

Panteizm jest poglądem filozoficznym, w myśl którego Bóg przenika świat, zaś świat zawiera się w Bogu. W tym znaczeniu Bóg i świat stanowią jedność, jednak Bóg jest całą duchowością świata, a świat – materialną manifestacją Boga. Możemy więc powiedzieć, iż panteizm głosi monizm duchowo-materialny.

Źródło: *Galaktyka spiralna z poprzeczką NGC 1300 sfotografowana przez teleskop Hubble'a*, domena publiczna.

Jak stwierdziliśmy, zarówno myśliciele jońscy, jak i wcześnie materialści uprawiali już namysł natury ontologicznej, w którym przejawiało się pytanie o status ontyczny rzeczywistości. Znajdujemy w nim zarówno rozstrzygnięcia na korzyść monizmu, jak i te, które opowiadają się za pluralizmem. Co należy na koniec podkreślić, to to, że w każdym z tych przypadków mamy na myśli monizm bądź pluralizm materialistyczny, gdyż idealizm czy spirytualizm jeszcze nie rozwinęły się w łonie filozofii na tyle, aby można je było rozważać z perspektywy monizmu czy pluralizmu ontycznego (ontologicznego). Niemniej wspomniani filozofowie wskazali już sposoby, w jakie należy taki namysł ontyczny uprawiać.

Słownik

arche

(gr. zasada, przasada, przyczyna, praprzyczyna) główne pojęcie jońskiej filozofii przyrody, pitagorejczyków i wczesnych materialistów, zwanych pluralistami; arche oznaczało główny żywioł, z którego powstał świat i który podtrzymuje jego trwanie, jako zasada i podstawa rzeczywistości

dziedziny filozoficzne

poszczególne domeny filozofii, składające się na filozofię ogólnie rozumianą; historycznie pierwszą parcelację dyscyplin filozoficznych przedstawił Arystoteles, choć już w jego czasach znany był inny podział, zaproponowany przez szkoły hellenistyczne (stoików, epikurejczyków i sceptyków), dzielący filozofię na: etykę, logikę i fizykę; obecnie mówi się o sześciu klasycznych dyscyplinach filozoficznych, a więc tych dziedzinach wiedzy, które nie stały się niezależnymi naukami (są to: etyka, estetyka, epistemologia, aksjologia, metafizyka, ontologia); oprócz nich uprawiane są filozofie dedykowane poszczególnym naukom szczegółowym (np. filozofia prawa, filozofia historii itp.) oraz konkretne dziedziny filozoficzne, dedykowane różnym naukom (np. etyka lekarska, moralność medycyny itp.)

immanentny

(łac. *immanens* – pozostający w czymś) właściwy, integralny, nieodłączny, nierozłączny

jońska filozofia przyrody

historycznie pierwszy nurt filozofii, zajmujący się fizyką, a więc badaniem *physis*, czyli przyrody; jego pierwszymi przedstawicielami byli myśliciele milezyjscy: Tales, Anaksymander i Anaksymenes, a także Heraklit z Efezu i Ksenofanes z Kolofonu; epigonami ruchu byli zaś Archelaos z Aten i Diogenes z Apollonii, działający w V w. p.n.e.

materializm (filozoficzny)

stanowisko filozoficzne wyrażające się w przekonaniu, że cała rzeczywistość składa się wyłącznie z materii, a wszystkie dotyczące jej mechanizmy i przejawiające się w niej zjawiska da się wytłumaczyć za pomocą oddziaływań fizycznych, w oparciu o badania empiryczne i racjonalne; materializm wyklucza z rozważań filozoficznych wszelkie wątki irracjonalistyczne, idealne i duchowe

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Przeanalizuj poniższą prezentację, w której zestawiono wczesne przykłady monizmu i pluralizmu filozoficznego. Zastanów się nad tym, jak przyjęcie jednej z tych postaw wpływa na całość filozoficznej koncepcji u danego myśliciela.

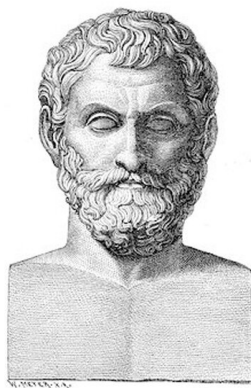
„Czy istnieje jedna zasada,
czy wiele zasad rzeczywistości?”

Trwa wczytywanie danych...

To jedno z najstarszych pytań filozoficznych, które przejawia się w filozofii od samego jej początku. Dotyczy ono tego zagadnienia, które dziś rozważa się jako spór między monizmem a pluralizmem ontycznym rzeczywistości.

Jońscy filozofowie przyrody głowili się nad tą kwestią nieustannie. Czym jest arche? Na czym polega zasada, czy też przasada świata, która odpowiada za jego początek, trwanie, wszystkie zachodzące w nim przemiany, a także za jego możliwy koniec? A przede wszystkim – czy jest jedna, czy jest ich wiele?

Monizm

TALES Z MILETU

Trwa wczytywanie danych...

Tego pana już z pewnością rozpoznajesz. To Tales z Miletu, dzierżący wielce nobilitujące miano pierwszego filozofa. Zostawił po sobie trzy stwierdzenia, które nakazują upatrywać w nim geniusza, a jednocześnie – inicjatora filozofii.

„Woda stanowi arche”

Trwa wczytywanie danych...

Cały nasz świat unosi się bowiem na wodzie, która nieustannie i cyklicznie rozlewa się po nim. Wszystko, co jest żywe, jest też mokre. Gdy umiera – schnie i rozpada się w nicość. Wilgotne jest też każde nasienie, z jakiego rodzi się wszelkie życie. Bez wody i jej cyklicznego ruchu, zmieniania stanu, wiecznego przepływu, nic nie istnieje. Niewykluczone też, że u kresu świat pogrąży się w morskich otchłaniach, z jakich wyłonił się u zarania.

Jest to więc klasyczny monizm. Zasada jest jedna, a jest nią woda. U swego zarania filozofia była skrajnie materialistyczna, ograniczając się głównie do opisu najogólniejszych praw, jakie leżą u podwalin rzeczywistości. A przez to objawiała się w koncepcjach monistycznych. Widać to także na przykładach pozostałych filozofów milezyjskich.

Monizm

ANAKSYMANDER Z MILETU

Trwa wczytywanie danych...

Czy jest możliwe, aby z
ograniczonej materii naszego
świata dało się nieprzerwanie
wytwarzać nowe przedmioty?

arygodną podobiznę. To
wnością zaś – największy

Trwa wczytywanie danych...

On również jest twórcą koncepcji monistycznej. Założył jednak, że arche to nie woda czy jakikolwiek inny pierwiastek, lecz tak zwany „bezkres”. Dokonał bowiem prostego eksperymentu myślowego, który można zawrzeć w pytaniu: czy jest możliwe, aby z ograniczonej materii naszego świata dało się nieprzerwanie wytwarzać nowe przedmioty? Odpowiadając na nie negatywnie, stwierdził, iż to, co zwiemy dziś materią, a więc podstawowy budulec świata, musi być bezkresne, czy też – być po prostu bezkresem. Z tego jednorodnego, wręcz monistycznego bezkresu, poczęły „wyłączać się” przeciwieństwa – ciepło i zimno, potem mokrość i suchość, twardość i miękkość, a w końcu, gdy na drodze postępującego różnicowania się wyłoniły się wszelkie przeciwieństwa, pojawiły się skomplikowane przedmioty, których stały się właściwościami.

Czy oznacza to, że ta mnogość niepodobnych do siebie przedmiotów oznacza pluralizm? Nic z tych rzeczy. Podstawą wszelkiego istnienia jest bowiem bezgraniczny i pierwotny bezkres. Apeiron, który stanowi arche.

Monizm

ANAKSYMENES Z MILETU

Trwa wczytywanie danych...

Anaksymander też miał wielkiego ucznia, choć często jest on niedoceniany. Anaksymenes z Miletu podał w wątpliwość rozważania swego mistrza, najpewniej dochodząc do wniosku, że wskazany przez niego bezkres jest nieco zbyt abstrakcyjną kategorią, której przejawy dość trudno wskazać empirycznie. Stwierdził więc, że poszukiwanym arche jest powietrze. Ono bowiem jest gwarantem życia. Wszystko, co istnieje – oddycha. Pozbawiając wszelkie żywe istnienie powietrza, przyczyniamy się do jego śmierci, umierający zaś wydaje ostatnie tchnienie. Niedoceniana błyskotliwość Anaksymenesa polega zaś na tym, że utożsamiał on powietrze z bezkresem, o którym mówił Anaksymander. Bezkresne powietrze wypełnia cały kosmos, przenikając jego strukturę i będąc podstawą jego trwania. Wraz z ogrzewaniem powietrza zmienia się ono w płomień, a później w wielki ogień, wraz z jego chłodzeniem skrapla się stopniowo, w parę, wodę, a później – w wielkie morza. Nawet ziemia jest wynikiem stopniowego zagęszczania powietrza. Wszystkie te obserwacje sprawiły, że Anaksymenes wskazał pojedynczą zasadę wszechrzeczy, tworząc kolejną monistyczną koncepcję ontologiczną.

HERAKLIT Z EFEZU

KSENOFANES Z KOLOFONU

Trwa wczytywanie danych...

Koncepcje trzech wielkich Jończyków nie wyczerpują całego wachlarza idei, jakie zaprezentował nurt jońskiej filozofii przyrody. Należeli bowiem do niego także Heraklit z Efezu, uznający za arche ogień, czy Ksenofanes z Kolofonu, który uważał, że jest nim ziemia, a cały ruch miał swych epigonów w filozofach z piątego wieku przed naszą erą – Archelaosie z Aten i Diogenesie z Apollonii. Jednak bez wątpienia to właśnie trzej wyżej wspomniani filozofowie wyłożyli koncepcje najbardziej charakterystyczne dla monizmu ontycznego, a przy tym dali podwaliny pod bardziej złożone dysputy na temat ontycznego statusu rzeczywistości. Te jednak były już udziałem wczesnych materialistów, czyli przedstawicieli drugiej fazy rozwoju filozofii.

Pluralizm

EMPEDOKLES Z AGRYGENTU

Trwa wczytywanie danych...

Jego pierwszym wielkim reprezentantem był bez wątpienia Empedokles z Agrigentu, który – dla odmiany – wyłożył koncepcję pluralistyczną.

Zdaniem filozofa arche nie jest czymś jednorodnym, lecz stanowi cztery skrajnie różne elementy, które przejawiają zupełnie różne właściwości fizyczne. To, co miał na myśli, mówiąc o elementach, nazywamy dziś czterema żywiołami, a więc ogniem, wodą, ziemią

i powietrzem. Jako że są one jakościowo odmienne, nie możemy wyobrazić sobie przechodzenia jednego z nich w inny, jak próbował to robić Anaksymenes. Nie da się bowiem zredukować czy rozwinąć jednego elementu tak, by powstał inny. Niemniej jednak są to pierwiastki, które z rzadka występują w formie czystej, najczęściej bowiem wchodzą ze sobą w złożone reakcje, aby tworzyć wielowarstwowe i złożone struktury, czyli ogół istniejących i postrzeganych rzeczy. Koncepcja Empedoklesa jest więc podręcznikowym przykładem pluralizmu materialistycznego w ontologii. Warto dodać, że filozof z Agrigentu mimowolnie dokonał wielkiej rewolucji w kwestii rozumienia sił, jakie powodują zmiany w obrębie materii. Gdyby spytać Jończyków, dlaczego wskazywane przez nich arche podlegają opisywanym przez nich przemianom, zapewne odpowiedzieliby, że taka jest właśnie natura arche, że różnicują się i zmieniają swój układ, stan skupienia, strukturę, gdyż leży to w ich własnej, wewnętrznej naturze. Empedokles natomiast umieścił sprawcze przyczyny wszelkich zmian poza samymi pierwiastkami. Stwierdził mianowicie, że muszą się one przyciągać i odpychać na mocy złożonych oddziaływań, podobnych do sympatii i antypatii, które sam poetycko i ogólnie określał mianami „miłości” i „nienawiści”, jako że właśnie te uczucia przypominają.

Pluralizm

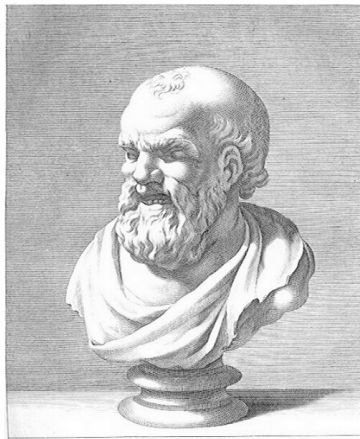
ANAKSAGORAS Z KLADZOMEN

Trwa wczytywanie danych...

Innym wielkim przedstawicielem pluralizmu ontologicznego we wczesnej greckiej filozofii materialistycznej był Anaksagoras z Kladzomen.

Ten myśliciel wskazywał jednak o wiele więcej zasad leżących u podstawy rzeczywistości. To, co nazywał „zarodnikami”, miało być drobnymi i dzielącymi się w nieskończoność pierwiastkami danej rzeczy. Znane są zresztą dość liczne przykłady obrazujące tę koncepcję. Krowa, jedząc trawę, pożywia się, produkując mleko, a także odchody, które później wydała. Oznacza to, iż w trawie zawierają się pierwiastki, czyli zarodniki, mięśni, krwi, ścięgien, ale także mleka i odchodów. Produkując wino, używam cukru, winogron, wody i drożdży, co przemawia za tym, że wszelkie pierwiastki, z jakich składa się wino, muszą zawierać się w tych produktach, podobnie jak one zawierają się w winie. Stąd właśnie słynne stwierdzenie Anaksagorasa, że „wszystko zawiera się we wszystkim”, a ilość zasad, elementów, z jakich składa się rzeczywistość, jest właściwie nieskończona.

Monizm? Pluralizm?

DEMOKRYT Z ABDERY

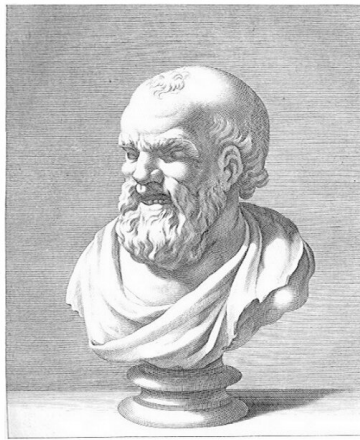
Trwa wczytywanie danych...

Ostatnim przykładem wczesnego materializmu greckiego jest bez wątpienia koncepcja Demokryta z Abdery. Odłóżmy na bok kwestię tego, na ile została ona opracowana przez jego mistrza Leucypa, a na ile przez niego samego, gdyż mamy w jej przypadku poważniejszy problem do rozwiązania.

Zdaniem Demokryta podstawowym budulcem rzeczywistości są materialne i niepodzielne drobinki, zwane atomami. Drobinki te, zapewne dzięki wystającym z nich haczykom i kółeczkom, albo też poprzez dziurki i wypustki, łączą się ze sobą, tworząc wysoce skomplikowane, złożone struktury, a więc ogół istniejących przedmiotów. Demokryt powszechnie uznawany jest za ojca filozoficznego materializmu, gdyż jako pierwszy wyłożył taką koncepcję filozoficzną, w której nie występują żadne elementy nadprzyrodzone, idealne czy duchowe. Nawet duszę ludzką postrzegał jako twór złożony z atomów rozproszonych po ludzkim ciele, które ulatują z nas w chwili śmierci, wraz z ostatnim tchnieniem.

Monizm

~~Pluralizm~~

DEMOKRYT Z ABDERY

Trwa wczytywanie danych...

Na czym jednak polega problem przy próbach klasyfikowania materialistycznej ontologii Demokryta? Na tym, że olbrzymia wielość istniejących atomów zdaje się przemawiać za tym, iż jest to koncepcja pluralistyczna, jednak – jak się zdaje – filozof zapewne uważał je za drobinki nieodróżniane, jakościowo takie same, co z kolei przemawia za interpretacją monistyczną. Najprawdopodobniej myśliciel z Abdery faktycznie uważał, że pojedyncze atomy niczym się od siebie nie różnią, a dopiero ich ilość, ułożenie i gęstość skupienia decydowały o tym, jakie powstają z nich przedmioty i jakie mają właściwości. Z drugiej

jednak strony zdarzają się interpretacje, w myśl których dusza ludzka składać musiałaby się z jakichś lżejszych atomów, co oznaczałoby, że te jednak różnią się jakościowo od pozostałych. Najbezpieczniej jednak uznać, że jest to koncepcja monistyczna, zaś wprowadzenie różnych jakościowo atomów nie jest pomysłem Demokryta, lecz późniejszych interpretatorów.

Polecenie 2

Wczuj się w rolę ucznia antycznego filozofa. Wyobraź sobie, że podejmujesz naukę u jednego z wymienionych w prezentacji myślicieli. Który z filozofów by to był? Swoją odpowiedź uzasadnij.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz odpowiedź. Czym zajmuje się ontologia?

- ☐ Analizuje zagadnienia filozoficzne, opierając się na religijno-mitologicznych wyjaśnieniach.
- ☐ Stara się rozwiązać problemu dualizmu psychofizycznego.
- ☐ Bada zagadnienia przekraczające możliwości przyrodoznawstwa.
- ☐ Bada możliwości i sposoby istnienia wszelkiego bytu.

Ćwiczenie 2

Zaznacz zdania, które poprawnie odnoszą się do ontologii.

- ☐ Nie istnieje bez pojęcia substancji.
- ☐ Jako jedna z sześciu klasycznych dyscyplin filozoficznych zastępuje metafizykę.
- ☐ Jej nazwa wywodzi się bezpośrednio od greckiego słowa „byt”.
- ☐ Jej zagadnienia są rozważane od antyku, lecz dopiero w XVIII wieku zaistniała jako autonomiczna dziedzina filozoficzna.
- ☐ Bada przyczyny i sposoby istnienia danej rzeczy.

Ćwiczenie 3

Przyporządkuj przedstawicieli do odpowiedniego nurtu ontologicznego.

Monizm ontyczny

Demokryt

Gottfried Wilhelm von Leibniz

Anaksagoras

Empedokles

Tales

George Wilhelm Friedrich Hegel

Pluralizm ontyczny

Ćwiczenie 4

Wybierz poprawną odpowiedź.

Jednym z pierwszym przedstawicieli wczesnego materializmu w filozofii był Empedokles z Abdery/Agrygentu/Kladzomen. Zaproponował on (jako arche) cztery żywioły, które nazywał elementami zarodnikami atomami. W myśl jego koncepcji siły sprawcze, które odpowiadają za łączenie się tych cząstek, mają charakter zewnętrzny/wewnętrzny, co oznaczało prawdziwą rewolucję w myśleniu o świecie. Siły te nazywał poetycko sympatią i antypatią/miłością i nienawiścią/lubieniem i nielubieniem się. Wszystkie te twierdzenia sprawiają, że ontologiczna koncepcja Empedoklesa ma charakter monistyczny/pluralistyczny/idealistyczny.

Ćwiczenie 5

Poniżej znajdują się twierdzenia dotyczące Demokryta. Zaznacz te poprawne.

☐

Jest kwestią sporną, czy głosił on monizm, czy pluralizm ontologiczny, lecz najprawdopodobniejsza wydaje się interpretacja monistyczna.

☐

Demokryt pochodził z Abdery.

☐

Demokryt nazywany jest „ojcem materializmu filozoficznego”.

☐

Demokryt uważał, że drobinki stanowiące podstawowy budulec rzeczywistości są niepodzielne.

☐

Demokryt nie wskazał zewnętrznych sił, w wyniku których atomy łączą się w konkretne przedmioty.

Ćwiczenie 6

Własnymi słowami określ, czym jest materializm filozoficzny.

Ćwiczenie 7

Własnymi słowami wyjaśnij twierdzenie Anaksagorasa, które brzmi: „wszystko zawiera się we wszystkim”.

Ćwiczenie 8

Własnymi słowami wyjaśnij, na czym polega trudność określenia, czy ontologiczna koncepcja Demokryta jest przykładem monizmu, czy pluralizmu.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Status ontyczny rzeczywistości – monizm i pluralizm

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Pojęcie filozofii. Uczeń:

2) wymienia i charakteryzuje ważniejsze dyscypliny filozofii: metafizyka (ontologia), epistemologia, etyka, filozofia przyrody, antropologia filozoficzna, teologia filozoficzna, filozofia piękna i sztuki (estetyka), filozofia polityki;

II. Pierwsze pytanie filozoficzne: co stanowi archē świata? Uczeń:

1) rozróżnia znaczenia słowa archē;

2) kojarzy imiona jońskich filozofów przyrody (Tales, Anaksymander, Anaksymenes) z przyjętymi przez nich zasadami (woda, bezkres, powietrze);

4) dostrzega w metodzie jońskich filozofów przyrody załączek empirycznej metody naukowej: obserwacja zjawisk przyrodniczych oraz wysuwanie hipotez wyjaśniających te zjawiska.

III. Pierwsze spory filozoficzne. Uczeń:

1) analizuje pytanie „czy istnieje jedna zasada, czy wiele zasad rzeczywistości?” oraz w jego kontekście rekonstruuje spór między monizmem (np. Tales) a pluralizmem (np. Empedokles);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- dowiadyuje się, czym jest ontologia;
- definiuje monizm i pluralizm;
- analizuje pojęcie *arche* na wybranych przykładach;
- porównuje koncepcje filozoficzne głównych greckich materialistów;
- rozpatuje antyczny spór między monizmem a pluralizmem.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- prezentacja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- e-podręcznik;
- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Status ontyczny rzeczywistości – monizm i pluralizm”. Prosi uczestników zajęć o rozwiązanie ćwiczeń nr 1-2 z sekcji „Sprawdź się” na podstawie treści w zakładce „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel, po zalogowaniu na platformie, wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika temat lekcji. Nawiązując do zagadnień opisanych w sekcji „Wprowadzenie”, omawia zaprezentowane cele. Uczniowie ustalają kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika nauczyciel sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji. Następnie inicjuje rozmowę kierowaną na podstawie pytań zawartych we wprowadzeniu.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Nauczyciel ocenia, na podstawie informacji na platformie, stan przygotowania uczniów do zajęć. Jeżeli jest ono niewystarczające, prosi o ciche zapoznanie się z treścią w sekcji „Przeczytaj”. Jeżeli zaś uczestnicy zajęć zaznajomili się wcześniej z tekstem, prosi, aby w parach wynotowali minimum trzy najważniejsze, ich zdaniem, kwestie poruszone w e-materiale. Następnie pary łączą się w grupy czteroosobowe i, dyskutując, wybierają wspólnie najważniejszy wątek. Na koniec każda z grup na forum przedstawia i argumentuje swój wybór.
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Prezentacja multimedialna”. Odczytanie polecenia do multimedium: *Przeanalizuj poniższą prezentację, w której zestawiono wczesne przykłady monizmu i pluralizmu filozoficznego. Zastanów się nad tym, jak przyjęcie jednej z tych postaw wpływa na całość filozoficznej koncepcji u danego myśliciela.* Wspólna praca całego zespołu klasowego nad odpowiedziami.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 3-5. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi
4. Ostatnią partię ćwiczeń (nr 6 i 7) uczniowie wykonują wspólnie i omawiają je razem z nauczycielem.

Faza podsumowująca:

1. Zalogowany na platformę nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Każdy uczeń ma dokończyć zdanie, odwołując się do wyświetlonych treści: Zaczynam się zastanawiać...
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie nr 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, Warszawa 2005.
- Reale G., *Historia filozofii starożytnej*, t. 1-5, tłum. Edward Iwo Zieliński, Lublin 1999.
- Migasiński J., *Filozofia nowożytna*, Warszawa 2011.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Prezentacja multimedialna” do podsumowania lekcji.